

JANNE VIRKKUNEN

PÄIVÄLEHDEN MIES

WSOY

JANNE VIRKKUNEN

PÄIVÄLEHDEN
MIES

WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ
HELSINKI

© JANNE VIRKKUNEN JA WSOY 2013

ISBN 978-951-0-40015-9

PAINETTU EU:SSA

Sisällys

Lukijalle 7

Neuvostoliiton varjosta Euroopan unioniin

1970-luku ja suomettumisen varjo 16

Eräs aikakausi päättyy 36

Pesänjakajien tarina 47

Lännen tiellä 60

Helsingin Sanomat

Helsingin Sanomien linja 82

Kun talous romahti 99

Päätoimittaja ja laki 106

Pohjoismaiden paras sanomalehti 122

Päätoimittajan lehti 142

Kolme esimiestä 159

Päättäjiä ja vaikuttajia

Tahtopoliitikko Kalevi Sorsa 174

Reilu-Harri oli herrasmies 183

Esko Aho – presidentin suojeluksessa 191

Eurooppalainen tekijä ja näkijä 204

Kaksi keskustan johtajaa 213
Kolmen presidentin aika 223
Tärkeä keskustelukumppani Max Jakobson 242
Välikikko Karin kanssa 250

Kansainvälisiä suhteita

Sanan vapautta puolustamassa 258
Vaikea ja joskus helppo Venäjä 267
Yhdysvallat ja Suomi 284
Ruotsi – hyvä naapuri 293
Kiinassa pitää käydä 302

Ristiriitainen Aatos Erkko 310

Henkilöhakemisto 321

Lukijalle

Sanoma Osakeyhtiön hallitus oli koolla 12. joulukuuta 1990 tekemässä yhtiön tulevaisuuden kannalta merkittäviä päätöksiä. Sanoman hallitus tarkoitti tuolloin käytännössä yhtiön pääomistajaa Aatos Erkkoa, joka oli hallituksen puheenjohtaja. Sanoma puolestaan oli vielä perinteinen suomalainen perheyhtiö.

Sanoman hallitus päätti kokouksessaan valita minut, Helsingin Sanomien silloisen uutispäätoimittajan, lehden uudeksi vastaavaksi päätoimittajaksi. Minulle tarjottiin harvinaista mahdollisuutta nousta yhdeksi vaikutusvaltaisimmista henkilöistä suomalaisessa mediaympäristössä.

Olin muutamaa päivää aikaisemmin täyttänyt 42 vuotta. Olin tehnyt työurani Sanomissa, ensin toimittajakoulussa, sitten Helsingin Sanomien kotimaan toimituksessa sekä poliittisessa toimituksessa ja lopulta lehden keskustoimituksessa toimituspäällikkönä ja uutispäätoimittajana. Olin läpikotaisin Hesarin koulima mies.

Tunsin tietenkin jossakin määrin yhtiön johtoa, mutten oikeastaan ollut perehtynyt yhtiön tapaan toimia. Aatos Erkko oli Sanoman kaikkivaltias johtaja, Eljas-isänsä seuraava painos, jonka tahtoa muut toteuttivat. Hän määritteli päälinjat, joista sitten pidettiin kiinni. Aatos eli silloin voimansa aikaa ja Hesarin kasvunsa loppuvuosia.

Sanoman hallituksen kokouksen jälkeen Aatos isännöi yhtiön

edustustiloissa Erottajalla lounastilaisuutta, jossa hän kertoi hallituksen päätöksistä. Minut oli kutsuttu tulevana Heikki Tikkanen seuraajana paikalle ottamaan vastaan onnitteluja.

Päivä oli elämässäni huikea, kerta kaikkiaan tietenkin unohtumaton. Vain runsaan kahden viikon kuluttua aloittaisin Helsingin Sanomien II. vastaavana päätoimittajana. Yksi edeltäjäistäni, Teo Mertanen (vastaava päätoimittaja 1961–1976), onnittelee sanomalla: »Janne, Sinä olet nyt HS:n vastaava päätoimittaja. Siitä ei tule helppoa.»

Ohitin nopeasti Mertasen onnittelut, jotka sopivat hänen sarkastiseen tapaansa esittää asia lyhyesti ja täsmällisesti, mutta paljon kertovasti. Teo tiesi oikein hyvin, mistä hän puhui. Hänellä oli painavaa kokemusta, ja varsin nopeasti ymmärsin, mitä hän oli tarkoittanut.

Teo oli tullut vastaavaksi päätoimittajaksi vuonna 1961 tilanteessa, jossa lehti oli aallonpohjassa. Aatoksen isä Eljas Erkko kuoli vuonna 1965, ja hänen poikansa ryhtyi uudistamaan ja nykyaikaistamaan yhtiötä. Media-alalla on aika tavallista, että pitkäaikaisen ja voimakkaan kustantajan ja toimitusjohtajan jäljiltä yhtiö ja lehti uhkaavat näivettyä. Näin oli Hesarissakin. Ikä ei todellakaan tule yksin.

Teo oli Aatoksen lähin apulainen – ja ystäväkin – yhtiön ja lehden tuomisessa nykypäivään. Saatoin nähdä tämän henkilösuhteen myöhemmin Teon hautajaisissa. Niissä Aatos oli – harvinaista kyllä – aidosti järkyttynyt.

Edeltäjäni Heikki Tikkanen oli tullut Ilta-Sanomista yhdeksi Hesarin päätoimittajista vuonna 1966. Myöhemmin uudistajien joukkoon liittyi oma journalistinen oppi-isäni Simopekka Nortamo, joka oli työskennellyt Aatoksen kanssa pitkään kukoistaneessa Viikko-Sanomissa ja tehnyt vahvaa jälkeä näyttäessään, millaista aikakauslehden journalismin pitää parhaimmillaan olla.

Minut oli siis valittu johtamaan Suomen ja myös Pohjoismaiden suurimman sanomalehden toimitusta. Sen syntyjuuret

ulottuivat aina vuoteen 1889, jolloin Helsingin Sanomien edeltäjä Päivälehti julkaisi ensimmäiset näytenumeronsa.

Aatoksen isoisä Eero Erkko kertoo muistelmissaan nykyskatannossa hieman koukeroisella kielellä: »Mutta me olimme tuon 80-luvun naiivia, optimistista kpt:läispolvea [vapaamielisen ajattelun puolestapuhujia, kpt tarkoitti sanatarkasti ilmaisua koko programmi toimeen, JV], joka ei ollut tottunut tarkkoihin laskelmiin. Sen taidon saavutti vasta seuraavan vuosikymmenen nuoriso. Meidän mielestämme oli uusi lehti nyt välttämätön kansamme vastaiselle kehitykselle, ja tuo lehti oli meidän aloitettava, koska meistä tuntui, ettei kukaan muu sitä pitkiin aikoihin perustaisi – ei ainakaan sellaista, joka ajaisi niitä asioita, joita varten me pidimme lehteä tarpeellisena ja siihen suuntaan kuin niitä meidän mielestämme oli ajettava.»

Keitä olivat »me», jotka olivat perustamassa Päivälehteä? Eero Erkko oli keskeinen henkilö, kaksi muuta olivat kirjailijat Juhani Aho ja Arvid Järnefelt. On kiintoisaa, että sekä Aho että Järnefelt, mutta myös Erkkojen suku kytkeytyvät melko läheisesti omaan sukutaustaani, joka ulottuu Järnefelteihinkin.

Järnefeltin suvun keskushahmo ei ollut kenraali ja kuvernööri Alexander Järnefelt vaan hänen voimakastahtoinen puolisonsa Elisabeth, omaa balttilais-saksalaista sukuaan Clodt von Jürgensburg. Tämän perheen lapset olivat taiteellisesti erittäin lahjakkaita. Aino-tyttärestä tuli säveltäjä Jean Sibeliuksen puoliso. Oma isoäitini, Kansallisteatterin näyttelijä Ruth Snellman, oli yksi heidän viidestä tyttärestään.

Olen joskus miettinyt, kuinka paljon omaan uraani on vaikuttanut se, että minulla on kiinteät sukuyhteydet Päivälehdessä piiriin. En ole antanut asian vaivata mieltäni, mutta johtopäätökseni on selkeä: ei siitä haittaakaan ole ollut, vaikkei Aatos siitä koskaan minulle puhunut enkä minä tietenkään kysynyt.

Joulukuussa 1990 minulla luonnollisestikaan ei ollut käsitystä, millainen edessä oleva retki tulisi olemaan. Lähdin kuitenkin siitä ajatuksesta, että hyvässä tapauksessa pesti olisi pitkä ja jätäisin tehtäväni suunnilleen parinkymmenen vuoden kuluttua.

Kirjoitin 2. päivänä tammikuuta 1991 lehden tekemisestä ja siinä noudatettavista periaatteista seuraavasti:

»Markkinatalouden voitto komentotaloudesta kertoo myös siitä, että siellä, missä kansa on vapaa, missä kansalla on länsimaiset perusoi-
keudet, missä vapaa lehdistö, radio ja televisio voi toimia, vallitsee
ainakin jonkinasteinen taloudellinen hyvinvointi.

Maailmalla leviävä epävarmuus asettaa lehdentekijöille uusia vaa-
timuksia, mutta uutisvälitys säilyy sanomalehden keskeisenä tehtävä-
nä. On osattava kertoa entistä paremmin ja nopeammin siitä, mikä
on olennaista; on osattava selittää, jäsentää ja taustoittaa muutoksen
tai pysähtymisen sisältö entistä paremmin ja nopeammin.

Mutta on osattava entistä enemmän myös epäillä sellaista, mikä
näyttää itsestään selvältä [– –].

Helsingin Sanomat ei vaikene. Se tulee myös kamppailemaan nii-
den asioiden puolesta, joita se pitää oikeina. Lehden yksi tehtävä on
pitää yhteiskunta hereillä – herättää [– –].

Asioiden tarkka, tasapainoinen ja selkeä kertominen olkoon vas-
taisuudessakin lehden tavoitteena [– –].

Sitoutumattomuus on tärkeä voima lehdentekijöille. Se on sa-
manlainen voima kuin se avarakatseisuus ja suvaitsevuus, sallivuus
ja vapaamielisyys, jonka lehden perustajat näkivät lehdelle välttä-
mättömänä.»

Maaliskuun 31. päivänä 2010 kirjoitin viimeisessä kolumnissa-
ni vastaavana päätoimittajana, ettei minun ole urani aikana tar-
vinnut muuttaa journalistisia perusperiaatteitani, vaikka maail-
mamme muuttui täydellisesti. Uskon näihin periaatteisiin edel-
leen.

Vuosien 1990 ja 1991 vaihteessa elimme kuitenkin vielä vanhassa maailmassa, jossa olivat voimassa mediamaailman perinteiset lainalaisuudet. Muutoksen alkutuulet ja niitä seuranneet ja seuraavat myrskyt olivat vielä edessä. Luotin tuolloin siihen, että sanomalehtien tulevaisuus on vähintäänkin kohtuullinen, ellei suorastaan hyvä.

Helsingin Sanomien levikki oli edelleen kasvussa eikä ilmoitusmyynnin ylärajoja ollut vielä koettu. Päinvastoin olimme kerran joutuneet jättämään sunnuntain lehdestä peräti 14 sivua luokiteltuja ilmoituksia pois, koska painokapasiteetti ei riittänyt kuin 144-sivuiseen Hesariin. Se aika ei enää palaa.

Kuten niin usein maailmassa, todellisuus ei ollutkaan ruusuinen. Hyvä kehitys katkeaa aina ja vaikeudet kasaantuvat. Muutokset maailmassa olivat vielä ennen Internetin tuloa kuitenkin hitaita, enkä osannut tajuta niiden syvyyttä.

Mediavaikuttaja Rupert Murdoch on kerran todennut, että Internet tuhoaa enemmän kannattavaa liiketoimintaa kuin luo sitä. Minulla ei ole syytä epäillä tämän lausuman todenperäisyyttä ainakaan silloin, kun se koskee median maailmaa.

Sanomalehden perinteinen liiketoimintamalli oli hyvin yksinkertainen. Hyvällä sisällöllä houkutellaan lukijoita, joita sitten »myydään» eteenpäin ilmoittajille. Suhteellisen helppoa ja yksinkertaista liiketoimintaa, josta luokitellun ilmoittelun lisääntyminen teki erinomaisen kannattavaa. Ehkä liiketoiminta oli liiankin kannattavaa, sillä siitä tulee noissa oloissa helposti kehityksen ja muutoksen este.

Yhdysvaltalaisen laatulehden The Washington Postin entinen päätoimittaja Len Downie piti kerran amerikkalaisille kustantajille luennon, jossa hän sanoi kustantajien haluavan 25 prosentin tuottoa, kun 15 prosenttia pitäisi riittää. Nyt kustantajat ovat tyytyväisiä, jos saavat yli kymmenen prosentin tuoton. Moni lehti on kääntynyt tappiolliseksi.

Taloudellisen yhtälön muutokseen on kaksi merkittävää syy-

tä. Internet on tuonut ilmaisen tiedon kaikkien saataville, ja ilmoitustuoton kannattavin osa eli luokiteltu ilmoittelu (asunnot, työpaikat, autot jne.) on siirtynyt tai siirtymässä verkkoon. Muutoksen rajuudesta kertoo se, että luokitellusta ilmoittelusta jää »viivan alle» 80 prosenttia. Ei siis ihme, että lehdet ovat vajoomassa tappiollisiksi.

Kun puhutaan amerikkalaisten ahdingosta, ratkaisevaa on tuottorakenne. Jos lehden tuotoista 75–80 prosenttia tulee ilmoituksista, lehti on erittäin haavoittuvainen markkinoiden nopeille muutoksille. Suomessa tilanne on hieman parempi, sillä meillä tilaukset tuovat tasaisen tulovirran, jota markkinoiden vaihtelu ei sanottavasti hetkauta. Levikkien lasku on voitu näihin päiviin asti korvata hinnankorotuksilla, mutta tämän tien pää on koko ajan lähempänä.

Sanomalehtien ongelman on hyvin tiivistänyt australialainen poliitikko Malcolm Turnbull, jonka mukaan on kysymys siitä, suostuvatko lukijat maksamaan online-uutisista niin paljon, että ne korvaavat painetun lehden menetykset. Toinen kysymys on, millainen on paras maksumuuri, joka turvaa riittävät tilaustuotot ja varmistaa lukijoiden tarpeeksi suuren määrän ilmoitustuottojen kasvattamiseksi.

Toistaiseksi emme tiedä, miten tässä kilpailussa käy.

Aivan viimeisinä päätoimittajavuosinani ymmärsin, että todellinen muutos on vasta alussa. Älypuhelimet ja tabletit tarjoavat vihdoinkin alustan, joka tekee sähköisessä muodossa olevien sisältöjen lukemisesta riittävän houkuttelevaa ja aiheuttaa kiihtyvän muutoksen. Se ei koskenutkaan kaikessa rajuudessaan vielä minun aikaani, vaikka olikin jo ehtinyt alkaa.

Tulevaisuuden näkymät eivät juuri nyt ole suotuisat. Olen aina uskonut, että vapaa ja riippumaton laatulehdistö on paras tapa valvoa ja vahtia viranomaisia, sillä vain kriittinen ja laadukas raportointi tekee yhteiskunnasta kyllin läpinäkyvän ja takaa kansalaisille oikeuden tietää. Se taas on mahdollista vain,

jos viestimillä on käytössään tarpeeksi voimavaroja, sillä ilman niitä journalismi heikkenee ja kriittinen ääni yhteiskunnassa vaimentuu. Demokratia alkaa surkastua.

Toimitusten voimavarojen vähentyminen johtaa väistämättä journalismin laadun heikentymiseen, ja 24 tunnin huolella rakennettu uutisvirta vaihtuukin helposti 24 tunnin mielipidevirraksi. Vanha totuus ei ole muuttunut. Mielipiteet ovat halpoja, ja vasta raskas taustatyö todella maksaa, mutta se tuottaa demokratian ja kansalaisten kannalta parhaan tuloksen.

Mutta kun aloitin tammikuussa 1991 työni Helsingin Sanomien vastaavana päätoimittajana, kaikki oli toisin. Esimiehiä minulla oli vain kaksi. Kustantaja Seppo Kievarille vastasin siitä, että pysytään sovituissa suunnitelmissa, ja yhtiön hallituksen puheenjohtajalle Aatos Erkolle vastasin sisältöasioista.

Työ Suomen suurimman sanomalehden vastaavana päätoimittajana on verraton seikkailu, joka vie ihmisen syvälle suomalaiseseen yhteiskuntaan ja opettaa tuntemaan käytännössä kaikkien merkittävät henkilöt; ihmiset, jotka omalla työllään ja tavallaan tekevät Suomen historiaa. Tämän kirjan tarkoituksena on kuvata, millaista on toimia Helsingin Sanomien vastaavana päätoimittajana. Yritän myös kertoa ihmisistä kulissien takana ja sovittaa oman elämäni suomalaisen yhteiskunnan, media maailman ja Helsingin Sanomien kehitykseen.

Tämä ei ole elämäkerta sanan perinteisessä merkityksessä. En kerro lapsuudestani ja nuoruudestani Helsingin Etu-Töölössä ja Munkkiniemessä. En kuvaa omaa perhe-elämääni, sillä olen aina uskonut, että ihmisellä on oikeus yksityisyyteen, ja se oikeus on myös läheisilläni. Hyvä journalismi ei koskaan ole tirkistelyä, mikä näyttää nykyisin liian usein unohtuvan.

Kuvaan sen sijaan sitä, millaisena koin salaperäisenä pidetyn sanomalaisen yrityskulttuurin, jossa kohtasin uskomattoman määrän hienoja ihmisiä, työtovereita ja esimiehiä. Sain etuoi-
keutetun työn, josta olen kiittollinen ja josta suuresti myös nau-
tin, mutta josta kyllä aika monta päivää vaihtaisin pois.

Haluan kiittää ystävääni ja kustantajaani Leena Majander-Reenpäästä siitä, että hän on patistanut minua kirjoittamaan tämän kirjan. Juha Honkalaa kiitän yhteistyöstä. Juha on ammat-
timaisin ottein käynyt tekstin lävitse ja tehnyt hyviä korjaus-
dotuksia. Olen aina uskonut siihen, että teksti paranee, kun sen
joku toinen lukee.

En olisi pystynyt tekemään uraa Helsingin Sanomissa ilman
vaimoni Vapun huikeaa uhrautumista perheen eteen. Olen täs-
tä ikuisesti kiittollinen ja toivon, että olen sen jotenkin pystynyt
myös kertomaan. Samoin olen kiittollinen Mirkulle, Leealle ja
Jussille, jotka auttoivat minua pitämään jalat maassa kiireisinä-
kin aikoina, joita matkan varrella riitti yllin kyllin.

Synnyinkaupungissani Helsingissä
10. päivänä syyskuuta 2013
Janne Virkkunen

Neuvostoliiton
varjosta
Euroopan unioniin

1970-luku ja suomettumisen varjo

Syksyllä 1970 opiskelin kolmatta vuotta Helsingin yliopiston valtiotieteellisessä tiedekunnassa. Olin päässyt yliopistoon hyvin pistein syksyllä 1968 heti varusmiespalveluksen jälkeen. Pääaineekseni valitsin poliittisen historian, joka oli minua kiehtonut jo kouluaikoina. Muita aineita olivat valtio-oppi, tiedotusoppi ja sosiologia. Olin päässyt muutaman lukuvuoden aikana opinnoissa aika pitkälle ja aloin olla lopputyötä eli pro gradu -tutkielmaa vaille valmis.

Aloin vähitellen miettiä, mitä ryhtyisin aikuisena tekemään. Mahdollisuudet näyttivät aika hyviltä, sillä suuret ikäluokat olivat tulossa työmarkkinoille, julkinen sektori laajeni ja myös yksityisellä puolella oli paljon mahdollisuuksia. Yhteiskunta oli voimakkaassa murroksessa, silloinkin.

Aatos Erkko oli perustanut Sanoma Osakeyhtiön toimittajakoulun tultuaan yhtiön johtoon isänsä kuoleman jälkeen. Toimittajakoulun ensimmäinen kurssi oli aloittanut vuonna 1967. Koulu oli meidän opiskelijoiden keskuudessa yliopiston kuppilassa kovassa kurssissa, sillä Sanoman lehdet palkkasivat uudet toimittajansa koulun käyneistä. Koulu oli silloin erittäin suora väylä ammattiin ja vakinaiseen työhön. Lehtien toimitukset laajentuivat ja ammatillistuivat.

Päätin lähettää hakemuksen toimittajakoulun viidennelle kurssille. Pääsin koulun legendaarisen rehtorin Antero Okkonen ja toimitussihteeri Jukka Ollilan haastatteluun. Se oli aika

lyhyt ja mitäänsanomaton, enkä ollut varma, miten se omalta kannaltani sujui. Tulin onneksi kuitenkin valituksi ja niin-pä menin 17. toukokuuta Kalevankadulle toimittajakoulun viidennen kurssin avajaisiin. Siellä oli Sanomien johtajien lisäksi korkeita virkamiehiä, jotka pitivät luentoja myöhemmin uusille kurssilaisille. Jännittyneiden aloittajien joukossa oli pari muutaakin tulevaa päätoimittajaa, nimittäin Reetta Meriläinen ja Hannu Savola. Reetta oli minun uutispäätoimittajani koko sen ajan, jonka olin Hesarin vastaava päätoimittaja. Hanskista tuli lopulta Ilta-Sanomien vastaava päätoimittaja, ja se ura päättyi valitettavasti huonosti, kun hän ei kestänyt työstä johtuvia paineita.

Sanomien toimittajakoulu oli käytännönläheinen opinahjo, sillä se piti sisällään tutustumista yhteiskuntaan, journalismin opetusta sekä konkreettista työtä Sanomien lehtien toimituksissa. Konsepti oli erittäin hyvä, sillä koulu tarjosi vankan peruskäsitelmän journalismista ja ennen kaikkea siitä, mitä tarkoittaa hyvä ja laadukas journalismi. Kurssi itsessään ei ollut kovin pitkä. Se kesti vain 15 kuukautta, joten valmistuimme kesän 1972 lopussa. Journalismin kipinä oli kuitenkin syttynyt minussa, ja tiesin, mitä haluan elämässäni tehdä. Se oli kaikkein tärkeintä. Siinä sivussa jäi gradukin sitten tekemättä, mikä minua myöhemmin aidosti harmitti.

1970-luku on erikoinen vuosikymmen journalismin historiassa. Tasavallan presidentti Urho Kekkonen hallitsi maata suvereenisti vuosikymmenen lopulle asti. Kekkonen nosti ja pudotti poliitikkoja. Hän käytti täysin määrin valtaoikeuksiaan ja joskus jopa ylitti niiden rajoja. Puoluejohtajat olivat heikkoja ja tekivät käskyjen mukaan.

Urho Kekkonen oli maan kiistaton johtaja. Hän hoiti suhteita Neuvostoliittoon ja sen mahtavaan kommunistiseen puolueeseen, mutta yhtä lailla hän varmisti suhteita länteen ja turvasi Suomen kauppapoliittiset edut. Kiintoisa oli Kekkosen perustelu, kun hän suostui kuuden puolueen presidenttiehdok-

kaaksi vuoden 1978 vaaleihin. Tuolloin hän sanoi, että Suomen ja Neuvostoliiton suhteissa oli vielä paljon tekemätöntä työtä.

Olin tullut Hesarin poliittiseen toimitukseen eduskuntatoimittajaksi syksyllä 1973. Olin toimittajakoulun aikana ollut siellä kesän 1971 harjoittelijana ja viihtynyt tavattoman hyvin. Tutustuin myös toimituksen silloiseen porukkaan Seppo Kievariin, Aarno Laitiseen, Anneli Sundbergiin, Seppo Sännälään ja Taisto Heleniukseen. Myöhemmin tuli mukaan Mikko Taka-Sihvola, joka oli ollut toimittajakoulun assistenttina.

Toimituksen esimiehenä oli Carolus (Kaarlo) Kinnunen, joka mustasukkaisesti vahti, ettei kukaan tule lehdessä poliittisen toimituksen alueelle. Kuvaavaa oli, että Teuvo Auran virkamieshallituksen aikana yhteydenotot pääministeriin piti sopia Caroluksen kanssa.

Ajattelin hiljaa mielessäni, että tämä voisi olla minulle sopiva työpaikka toimittajakoulun jälkeen. Niin ei sitten käynyt, vaan päädyin kotimaan osastolle, kunnes syksyllä 1973 päätoimittaja Heikki Tikkanen kutsui minut luokseen ja kysyi, olisinko kiinnostunut paikasta politiikassa. Olinhan minä. En osannut edes neuvotella palkkaetuja. Ehdotuksesta innostuneena tyydyin siihen, mitä Heikki tarjosi, eikä se tuohon aikaan ollut paljon, mutta palkankorotus kuitenkin.

Noihin aikoihin toimittajien palkat eivät muutenkaan olleet erityisen häävejä. Jopa valtionhallinnon tiedotustehtävissä maksettiin enemmän. Mutta palkka ei ollutkaan minulle tärkeintä, vaan se, että olin päässyt unelmieni paikkaan, joka hyvin sopi poliittisen historian opiskelijalle ja yhteiskunnasta kiinnostuneelle nuorelle 25-vuotiaalle toimittajalle.

Aloitin niin sanottuna lehteritoimittajana eduskunnassa. Tehäväni oli selostaa eduskunnan istuntoja ja siellä käytyä keskustelua. Eduskuntajutut saivat paljon tilaa silloisessa lehdessä, sillä määritelmän mukaan lukijan piti saada lehtiselostuksista tietää, mitä oma kansanedustaja eduskunnassa puuhasi. Se oli Helsingin Sanomien tapa edistää ja tukea parlamentarismia.

Hallituspolitiikka kuului Seppo Kievarille, ja työmarkkina-asioista vastasi Aarno Laitinen. Poliitiikan journalismin arvostus oli Hesarissa korkealla, mikä ehkä johtui Heikki Tikkasen menneisyydestä lehden poliittisena toimittajana 1950-luvulla.

Työmarkkinoita seurattiin tarkasti, sillä taistelu SAK:laisen ammattiyhdistysliikkeen herruudesta ei ollut vielä ratkennut sosiaalidemokraattien hyväksi. Vasta Metallityöväen Liiton vaalit ratkaisivat kiivaana jatkuneen taistelun alkuvuodesta 1975.

1970-luvulla luotiin pohja Hesarin tulevalle menestykselle. Sanoman toimittajakoulu tuotti uusia toimittajia liukuhihnalla. Toimitus kasvoi kohisten, ja myös toimituksellinen kulttuuri kukoisti. Sille perustalle saattoi rakentaa myöhemmin paljon, mutta sitä en tietenkään silloin tajunnut, kun kaikki oli vielä edessä. Olennaista lehden kehitykselle oli se, että journalistinen perussivistys oli samanlainen oikeastaan kaikkialla toimituksessa. Simopekka Nortamo ohjasi lehteä anglosaksisen laatulehden suuntaan. Simopekka oli loistava journalisti. Hän oli joskus aika vaikea ihminen, mutta tinkimätön journalismin periaatteiden noudattamisessa.

Olen paljon pohtinut 1970-lukua myös suomettumisen näkökulmasta. Suomettuminen oli naapurissa olevan laajentumis-haluisen Neuvostoliiton pelkoa, mutta se oli myös eräänlaista arkuutta Urho Kekkosen edessä. Suomettuminen ja sitä seurannut itesesensuuri hiipivät kuin varkain ihmisten ajatteluun. Tarkoitan tässä yhteydessä suomettumisella ja itesesensuurilla sitä tarpeetonta pelkoa ja nöyristelyä, jota Suomessa laajalti osoitettiin suhteissa Moskovaan. Sen sijaan en tietenkään arvostele sel-

laista itsesensuuria, joka kuuluu normaaliin toimitukselliseen ja yksilökohtaiseen harkintaan.

Helsingin Sanomien toimituskulttuuri ei myöskään kannustanut kriittiseen journalismiin – poikkeuksia oli toki paljon. Suuresti arvostamani pääkirjoitustoimittaja ja kolumnisti Jaakko Okker oli yksi parhaista ja älykkäimmistä kriitikoista. Okkerista oli myös paljon apua, sillä hän toimitti ajoittain minulle muistioita keskusteluistaan maan eturivin poliitikkojen kanssa. Olin usein myös juoksu- tai hiihtolenkillä Okkerin ja Savolan kanssa.

Toisinajattelijoihinkin suhtauduttiin yleensä vähätellen. Emme ymmärtäneet esimerkiksi taiteilija Carl-Gustaf Liliuksen merkitystä vallan kriitikkona. Jos joku vastusti Urho Kekkosta, leimattiin hänet helposti äärioikeistolaiseksi. Näinhän teki silloinen pääministeri Kalevi Sorsa, kun hän rinnasti äärioikeistoon ne, jotka olivat vastustaneet Kekkosen presidentiksi valinnan 1973 varmistanutta poikkeuslakia.

Yleisessä ilmapiirissä sopeuduttiin yhteiskunnassa laajalti siihen tosiseikkaan, että näin asiat nyt ovat. Ystävyyssliturgia kuikoisti. Esimerkkejä on vaikka kuinka paljon. Edwin Laine ohjasi vuonna 1975 kammottavan ja epähistoriallisen *Luottamus*-elokuvan. Jopa filmi *Vodkaa, komisario Palmu* (1969) oli kallellaan itään.

Muistan hyvin erään keskustelun Kalevi Sorsan kanssa 1990-luvulla. Sorsa sanoi, että kyllä me ymmärsimme, mistä tässä ystävyydessä oli kyse, mutta ymmärsikö seuraava sukupolvi. Se oli hyvä kysymys, mutta onneksi ei tarvinnut hakea vastausta, sillä Neuvostoliitto romahti loppuvuodesta 1991 suuren muutoksen jo pyyhkiessä pitkin vanhaa neuvostoimperiumia itäisessä Keski-Euroopassa.

Jälkeenpäin on selvinnyt, että 1970-luku oli äärimmäisen vaikeata aikaa Suomen ja Neuvostoliiton suhteissa. Neuvostoliitto painoi päälle ja pieni Suomi harasi vastaan. Suomi torjui

Kremlin toistuvat pyrkimykset lisätä sotilaallista yhteistyötä maiden välillä. Kuuluisin tapaus on puolustusministeri, marsalkka Dmitri Ustinovin Suomeen 1978 tekemä vierailu, jonka aikana hanke yhteisistä sotaharjoituksista hautautui Kekkosen ja puolustusvoimain komentajan Lauri Sutelan ansiosta Kultarannan saunan lölyihin.

Tämän kirjan kannalta on olennaista se tapa, jolla politiikkaa tehtiin. Vakavimpia painostusyrityksiä ei koskaan vuodettu tiedotusvälineille. Ustinovin vierailun dramaattisuuskin tuli ensin julki ulkomaan lehdissä, ja vasta sitten se siirtyi suomalaiseen keskusteluun. Tietoja piti yrittää arvailla muun muassa kommunistien vähemmistösiiven taistolaisten Tiedonantaja-lehdestä, jonka tiesimme heijastavan Neuvostoliiton suurlähetystön ja sen kovaotteisen isännän Vladimir Stepanovin kantoja.

Tiedonantajalla tiedettiin olevan hyvät yhteydet naapurimaan lähetystöön Tehtaankadulle, jossa suurlähettiläs Stepanov ajoi tiukkaa politiikkaa Suomea kohtaan. Jostakin syystä Kekkonen oli kirjeessään presidentti Nikolai Podgornylle toivonut Stepanovin nimittämistä Helsinkiin suurlähettilääksi, ja Moskova suostui presidentin pyyntöön. Stepanov puhui hyvin suomea ja tunsin maan, sillä hän oli ollut lähetystön kakkosmiehenä 1960-luvulla.

Presidentin päiväkirjankin valossa hänen esittämänsä toivomus on aivan käsittämätön. Miksi Kekkonen ehdoin tahdoin hankki itselleen vaikeuksia Helsingissä? Siihen kysymykseen ei ole yksiselitteistä vastausta.

Toimituksessa tiesimme asioiden todellisesta laidasta jotakin, mutta esimerkiksi Juhani Suomen hyvin toimittamat Kekkosen päiväkirjat vasta valottavat asiaa perusteellisemmin. Moskova vaikutti paljon syvemmin Kekkosen ympärillä kuin oletimmekaan. Ja myös paljon syvemmällä suomalaisessa yhteiskunnassa kuin ymmärsimmekään.

Kirjoitin sunnuntaina 3. lokakuuta 2004 lehteen kolumnin, jonka otsikkona oli »Itänaapurin syövereissä 2». Numero 2 tar-

koittaa, että olin käsitellyt samaa aihetta jo aiemminkin. Laina kolumnin tähän, koska se kertoo mielestäni kohtuullisen hyvin, millaista silloin oli:

»Suomalaiset diplomaatit käyttivät parhaan taitonsa ja vähän yli-kin 1970-luvulla todistaakseen perättömiksi pahantahtoiset väitteet maamme politiikan suomettumisesta ja Neuvostoliiton vaikutusvallan liiallisesta kasvusta. Tarkoituksena oli osoittaa, että Suomi oli aidosti puolueeton länsimaa, joka tekee parhaansa idän ja lännen vastakkaisuuden lieventämiseksi. Kamppailu oli urheata, vaikka todennäköisesti moni diplomaatti tiesi vähintäänkin venyttävänsä totuutta. Onneksi ulkoministeriön kova ydin kuitenkin kesti.

Jälleen kerran uutta lisävalaistusta 1970-luvun todellisuuteen tuo tohtori Juhani Suomen täsmällisen hyvin toimittama tasavallan presidentti Urho Kekkosen päiväkirjasarjan viimeinen osa, joka kattaa presidentin viranhoidon viimeiset vuodet 1975–81. Jo päiväkirjasarjan edellinen osa todisti vastaansanomattomasti Neuvostoliiton ja sen kommunistisen puolueen vaikutuksen kasvamisesta epäterveisiin mittoihin.

Sarjan viimeinen osa sinetöi tapahtuneen, vaikka siinä ei mitään ratkaisevan uutta ilmenekään. Ajankuva sen sijaan välittyy väärentämättömänä ja ajoittain hyvinkin kauhistuttavana. Presidentti Kekkonen taiteilee Helsinkiä ja Moskovaa yhdistävällä nuoralla, eikä vieläkään ole varmaa ja todistettua tietoa siitä, putosiko hän vai ei.

Olennaista kuitenkin on, että se, mitä J.K. Paasikivi kauhisteli mahdollisuutena, oli tapahtunut tosiasia. Paasikiven vanhoista ja jo julkaistuista papereista käy ilmi, että hänen mielestään oli ehdottoman tärkeää, että 'me itse so. eduskunta ja presidentti, mutta ei Moskova, määrää kutka henkilöt tulevat hallituksen jäseniksi'.

Neuvostoliiton vaikutusvallan kasvusta oli tietoa myös politiikan tarkkailijoiden piirissä. Eduskunnan kahvilassa kuiskittiin, ketkä ovat Tehtaankadun (Neuvostoliiton suurlähetystö) silmissä sopivia ministereitä. Samaisessa kahvilassa kuljetettiin Tamminiemen

»Janne, Sinä olet nyt HS:n vastaava päätoimittaja. Siitä ei tule helppoa.»

Helsingin Sanomat on Pohjoismaiden suurin sanomalehti ja sen merkitys suomalaiseen yhteiskuntaan huomattava. Päätoimittajana Janne Virkkunen tunsi vastuunsa: hän muokkasi lehden linjaa ja puolusti tarmokkaasti sen itsenäisyyttä erilaisia paineita vastaan.

Virkkusen kausi oli myös suurten uutisten aikaa: Neuvostoliiton romahdus, maailmanlaajuinen lama, Suomen EU-jäsenyys ja Nato-keskustelu, New Yorkin terrori-iskut.

Suomessa valtaa piti kolme presidenttiä, viisi pääministeriä – ja Sanomissa kaikkivaltias Aatos Erkko. Tamminiemen pesänjakajat, Kari Suomalaisen erottaminen ja muut kohut koettelivat toimitusta, maailma ja media muuttuivat täydellisesti.

Avomielinen, analyttinen ja mukaansatempaava muistelmateos vie kulissien taakse, uutisvirran pyörteisiin ja vallan ytimeen.

www.wsoy.fi

99.1 ISBN 978-951-0-40015-9